

מסע אל החירות

מי ישתתף בסעודת השחרור

הרב אהרן איזנטל

ראשי פרקים:

הלילה המכונן
חג החרות
חג האביב
טעימת חרות
חירות וסעודת חג
אנושי או חייתי
"לשובע" או "לתיאבון"
האכילה כחוויה אסתטית
שולחן של חסד
סעודת השחרור

מאמר זה הוא הלחם של שני מאמרים שנדפסו לראשונה ב"ארץ הגולן", ביטאון המועצה האזורית גולן, המחולק ביישובי המועצה האזורית, וקהל היעד שלו הוא הציבור הכללי לגונויו. הדבר משפיע כמובן על בחירת הנושא, אופן הצגתו, סגנון הכתיבה וההתייחסות לעולמם של הקוראים.

הלילה המכונן

את עיני צדה מודעה שהזמינה להרצאה שכותרתה: "כיצד נעבור את ליל הסדר בשלום". לכותרת שנונה זו, ספק הומוריסטית ספק רצינית, יכולות להיות פרשנויות שונות. היא יכולה להיות מכוונת כנגד השהות הבלתי נסבלת עם דודה בלה האנטיפתית ובעלה שמוליק הציניקן, או אולי לכמויות היין שאנו לוגמים וריבוי המאכלים שאנו דוחסים לקיבתנו בלילה זה, ושמא הכוונה לקושי בהבנת ההגדה, המספרת בלשון חכמים, על מה שאירע לפני אלפי שנים.

אלא שההיטפלות לכל אלו עלולה להביא להחמצת משמעותו של הלילה הזה, שאינו אלא מכוון הזהות היהודית והאישית של כל אחד מאתנו. בכל חג יהודי טמונה הזדמנות לצמיחה וגילוי עצמי, אך ראש המועדים הוא חג הפסח. טמונים בו כל כך הרבה ערכים והזדמנויות בקשת רחבה של נושאים, אישיים ולאומיים, עד שקשה להכיל את כל הרעיונות הרבים מספור. אין זה פלא, אפוא, שמכל החגים זכה מועד זה למספר הרב ביותר של שמות: חג הפסח, חג המצות, חג האביב וחג החירות. השם האחרון, שניתן לו על ידי חכמי ישראל, מביא לידי ביטוי את מה שנראה כרעיון המרכזי של הלילה הזה והחג כולו. במאמרנו נעסוק בהבנת מושג החירות ובבחינת מקומה ומשמעותה של סעודת החג כשותפה בתהליך אותו אנו עוברים בחג זה.

חג החרות

בשונה ממה שנהוג לחשוב, יציאת מצרים לא הייתה תוצאה של מרד עבדים. בני ישראל לא מרדו במשעבדיהם המצרים, הם לא היו מסוגלים לכך. זאת ועוד, בדרך כלל התוצאות של מרד הוא שמנהיגי המורדים תופשים את עמדות השלטון, ואילו בני ישראל עזבו את ארץ מצרים. הם לא תפשו שום עמדה שלטונית למרות שיכלו לעשות זאת בעקבות התמוטטות האימפריה המצרית, אלא קמו והלכו למקום אחר, אל ארצם.

את יציאת מצרים יש להגדיר כפי שנאמר בתחילת עשרת הדברות: "אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, מבית עבדים". כלומר, זה לא היה מרד עבדים אלא תוצאה של פעילות אלוהית שחרגה מחוקי הטבע הנוקשים ופרצה את מסגרי הברזל של הכלא המצרי הגדול. למעלה מזאת, המיוחד ביציאת מצרים הוא בכך שהיא מוטטה את "בית העבדים" המצרי בשם ערך עליון והוא ערך החירות. לפיכך גם המצרים נשארו בני חורין.

בשורת החירות של עם ישראל נשאה עימה בשורה לכל היצורים. במסגרתה נצטוונו בעשרת הדברות להעניק יום מנוחה שבועי גם לעבד ושפחה ואפילו לבהמות הבית. אל יהי הדבר קל בעיניכם, משום שהתרבות האנושית, בוודאי הקדומה אך גם זו של היום, מבוססת על קשר של ניצול ועבדות. בעולם העתיק כמו גם במקומות רבים בעולמנו, נאלצו העבדים לעבוד עבודת עבד שבעה ימים בשבוע, בכל ימות השנה. הם היו חסרי זכויות לחלוטין. למרבה הצער תופעה זו

קיימת גם במדינת ישראל. במקומות עבודה רבים לא רואים בעובד אדם הראוי למינימום של כבוד, אלא רק מכשיר לקיום נהנתנותם המופלגת של מעטים.

הקריאה לחירות מופיעה בראש ובראשונה ביחסים בין עמים ומדינות. אחד מחכמי ישראל קבע ש"אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד". כלומר, עיקרו של חזון גאולת העולם יופיע בעצמאותו של כל עם. בכך מהווה הקמת מדינת ישראל בארץ ישראל המשך של יציאת מצרים. הזכות לעצמאות מדינית והיכולת לעצב את מדינתנו על פי רוחו החופשית של העם היא פועל יוצא מתביעת החירות של משה.

חג האביב

בשורת יציאת מצרים אינה מצטמצמת רק באפשרות להשתחרר משעבוד לאומי. היא יצרה דבר מה עמוק יותר; את המחשבה שאפשר לשנות את המציאות, שאפשר לנוע קדימה.

מבין התרבויות הקדמוניות הצטיינה התרבות המצרית בסטאטיות שלה, בהשתעבדות לחומר היסודי ביותר: קרקע, מים ויבול. לפיכך הדגישה את היציבות והמחזוריות שבטבע. היאור היה סמל לתרבות המצרית. הוא זרם תמיד כסדרו ומימיו היו ממלאים את התעלות המחוברות אליו ומשקים את השדות המרוחקים. זו הסיבה שחרטומי מצרים לא הציעו את הפתרון הנכון לחלומותיו של פרעה. מעולם לא היה במצרים חוסר במזון. החקלאים הכירו את זמני הגאות והשפל של הנילוס שהיו קבועים ומדויקים לחלוטין. כשפרעה מספר ליוסף על חלומותיו, הוא מעיד שמעולם לא ראה פרות רוות ודלות כפי שראה בחלום. ראוי לציין שאופן עיבוד הקרקע בנילוס הפורה נשמר עד היום הזה. החקלאים המצריים משתמשים עד היום בשרידי התעלות שכרו המצרים הקדמונים.

ההנצחה והסטאטיות מודגשת בסמלי התרבות המצריים שנותרו עד היום - הפירמידות והספינקס. יצירות כבירות אלה שהושקעו בהם כוחות אדירים ויכולות טכניות בלתי רגילות מבטאות את מהותה של התרבות המצרית, תרבות חומרית המבוססת על ניצול היכולת האנושית על מנת להנציח את ההווה הרגעית.

יציאת מצרים הולידה תפישה חדשה, דינאמית, שמבוססת על רוח ולא על חומר, על שאיפה להטבה עתידית, ולפיכך היא מבשרת אפשרות של שינוי בחיי האדם. הרב קוק כתב: "יציאת מצרים תישאר לעד האביב של העולם כולו". האביב מאופיין

בפריצה, בצמיחה, בתנועה, לעומת הקיפאון של החורף. תורת ישראל מכוונת את לוח השנה כך שחג הפסח יחול תמיד באביב: "שמור את חודש האביב", ולכן מידי מספר שנים מוסיפים חודש בלוח השנה העברי על מנת שפסח יחול באביב. זה מקורו של השם "חג האביב" שניתן לחג הפסח. זו התוצאה של דרישת החירות לעומקה, שאילולי הופעתה היו סדרי התרבות האנושית נשארים בקיפאונם. וכן נאמר בהגדה של פסח: "אילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים". אין כוונת המחבר לומר שהיננו נשארים לעולם עבדים במצרים. השוללת הפרעונית נעלמה מן העולם כבר לפני אלפי שנים. אלא, כאמור, סדרי העולם לא היו משתנים. כל מי שיצפה בתולדות התרבות האנושית יבחין שרעיונות החירות והקדמה לא הופיעו כי אם בתרבויות בהם שמעו על יציאת מצרים, ונעדרו כליל במקומות בהם שמעו של עם ישראל לא הגיע אליהם.

במכתם של הרב קוק הוא מתכתב עם "אביב העמים", השם שניתן לגל של התקוממויות ומהפכות לאומיות במרכז אירופה לפני כ-160 שנה. הסיבות לאביב העמים היו שונות ממדינה למדינה אך המשותף ביניהן היה התפתחות רגשות לאומיים ורצון להשתחרר מכיבוש של מעצמות. לטווח קצר "אביב העמים" נכשל בכל מקום בו פרץ, אך לטווח ארוך הוא הביא לאיחודן של איטליה וגרמניה. כשהרב קוק כתב את דבריו הוא לא שיער שתוצאות אביב העמים האירופי יהיו כה מרות - שתי מלחמות העולם שחוללו מדינות לאומניות אלו, שבעטיין נהרסה אירופה, נהרגו שמונים מיליון אנשים והושמד שלישי מהעם היהודי. ממרום מבטו ההיסטורי ידע הרב קוק להבדיל בין תביעת החופש והעצמאות האירופית לבין תביעת החירות היהודית. בעוד שהראשונה אינה מבקשת יותר מריבונות, חופש בחירה וזכויות הרי שמשנה רבנו תבע דבר מה אחר. יציאת מצרים לא נועדה להוציא את עם ישראל מעבדות אל ההפקר. שחרורו של העם נועד לאפשר לו להיפתח אל הנשגב והעליון. לוחמי החופש בעולם אימצו חלקית את סיסמת משה "שלח את עמי" ותבעו "LET MY PEOPLE GO", אולם דרישתו המלאה של משה הייתה "שלח את עמי ויעבדוני". חשוב "להיות עם חפשי בארצנו" אך אין די בכך, המטרה היא: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש".

טעימת חרות

בליל הסדר אנו טועמים טעימה מרעיון מכונן זה. החירות אינה דבר שהשגנו פעם ובוזה נגמר הסיפור. עלינו לזכות בחירותנו כל פעם מחדש.

מי מאיתנו יכול לומר שהוא בן חורין? כולנו משועבדים, מסובכים בדאגה אישית, עסוקים כל הזמן בעצמנו - בהצלחות ובכישלונות שלנו, בנוחיות שלנו. קיים סוג של עבדות המתבטאת בהתמכרויות, בשעבוד להרגלים, ליצרים ולתאוות. מי שדעתם של אחרים עליו קובעת את מעשיו - גם הוא אינו בן חורין. כך אנו הופכים להיות משועבדים לדאגה, למתח, לצורך ולחוסר הביטחון.

כל אחד מאיתנו יכול להיות אדם טוב יותר. מידי יום אנו נאבקים בקטנוניות, בפסימיות וברדיפה אחר דברים שמונעים מאיתנו להפוך למי שאנו יכולים להיות. במובן זה אנחנו עדיין במצרים, במובן של מיצר צר. כל מה שמצר אותנו, מקטין אותנו מבחינה רוחנית ורגשית, הוא כעין "מצרים" פרטית שלנו. כשחכמים קבעו ש"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" הם רמזו ליציאת מצרים הפרטית שלנו. חג החרות אינו רק ציון אירוע היסטורי מכונן שאירע לפני אלפי שנים, אלא הוא חגיגת תחייה והתחדשות מתמדת. חירותו האמיתית של אדם אינה מצב קבוע אלא מציאות שברירית ונדירה שיש לעמול ללא הרף על רכישתה.

כשאנו שואלים את עצמנו למה אנחנו לא משוחררים, עולות בנו לרוב סיבות שאינן תלויות בנו: לו היו הורינו אוהבים אותנו ללא תנאי, לו היינו מקבלים חינוך שהיה מספק לנו כלים להתמודד עם החיים, לו היו בני זוגנו פותחים עבורנו הזדמנויות... לו...לו...

אך כשאנו בוחנים בכנות את עולמנו הפנימי, אנו מבינים שאיננו יכולים להאשים רק את זולתנו. הגורמים המעכבים נמצאים בנו, באגו המנופח שלנו, שמעכב אפשרות של שינוי. לכן לפני החג שורפים את החמץ, סמל הניפוח של אויר חם שלא מוסיף דבר. הנכונות לשינוי, ליציאה לחירות, על אף הקושי, היא תנאי לגאולה עצמית.

חכמינו מספרים שרבים מבני ישראל העדיפו להישאר עבדים במצרים מלצאת לחירות. לפעמים, אולי לרוב, אנשים מעדיפים שלא לשנות מצב ידוע, על אף הקושי, מאשר לנסות שינוי. ההליכה אל הבלתי ידוע איננה קלה. אלא שמאלו

שבקשו להישאר לא נשאר דבר, ואילו אלו שיצאו ממצרים זכו להארה ולמפגש עם האלוקים.

חירות וסעודת חג

עד כה עסקנו בהסברת מושג החירות, אך כיצד חירות זו מתקשרת לטיבו של ערב זה הנקרא בפינו "ליל הסדר", ומורכב משילוב של סעודה ושתיית כוסות יין עם קריאת פרקי היסטוריה ודברי הגות עתיקים. רבים ממועדי ישראל עברו בחברה הכללית תהליך של טרנספורמציה. פורים אינו אלא קרנבל תחפושות עליז, חג הביכורים שאמור להיות יום של הודאה בענווה לבורא שזן אותנו בטובו התהפך ליום העצמת הישגי האדם, וצביונו של יום הכיפורים השתנה ממועד שבו עורך היחיד את חשבון נפשו לתאריך עריכת חשבון נפשנו הלאומי. רק מועד אחד נשאר בצביונו - חג הפסח. מה סוד עוצמתו של ליל הסדר, מה סודה של ההגדה?

ליל הסדר וחג הפסח כולו הוא חג החירות. לרעיון החירות עצמו יש ממדים רבים. אפשר להצביע על הממד הלאומי של הגאולה שהייתה ועל התקווה לגאולה גדולה ושלמה בעתיד, אפשר לנתח את התהליך הנפשי שעבר עם ישראל מחברת עבדים לעם לוחם ובעל תודעה של ייעוד, ואפשר להתרפק על הזרוע האלוקית שגאלה אותנו באורח פלאי. כלומר לרעיון החירות יש ממדים אישיים כשם שיש לו ממדים היסטוריים ומטאפיזיים. כל הממדים הללו אמורים להוביל אותנו לתהליך נפשי ורוחני, שכל משתתף ב"סדר" אמור לעבור. כיצד מתרחש התהליך המדובר? ומהו חלקה של ההגדה הנאמרת בליל הסדר בהתרחשות זו.

אנושי או חייתי

דחף האכילה הוא אחד הלחצים הביולוגיים הכפויים על האדם. סעודתו של האדם אינה אלא היענות לצורך טבעי במזון, ואין לו בחירה בעניין זה. צריכת מזון איננה צורך אנושי בלבד. גם הבהמה וחיית השדה נוהגות כך, וכך עושה החרק המוצא את מזונו בפרחי הבר. זהו, אם כן, מעשה אינסטינקטיבי, כפוי ומכני. רבים מהפילוסופים היוונים נמנעו בשל כך לאכול בציבור, כיון שהם סברו שברבים יש להפגין רק תכונות אנושיות ואילו האכילה משרתת את הצד החייתי באדם.

היהדות, לעומת זאת, התמודדה עם נושא זה באופן שונה. אמנם העובדות נכונות, צריכת מזון היא תגובה מכאנית של בני אדם כמו גם של הבהמה והחיה כאשר

אוחזו בהם הרעב. ועם זאת, היהדות תובעת מהאדם לשחרר את האכילה מבהמיותה ולעשותה למעשה ייחודי באנושיותו, הנותן משמעות רבה לפעולה זו. מספר תובנות פשוטות יוצרות את ההבחנה הדרושה בין מנהגי האכילה של החיה לזו של האדם המבקש לגאול מעשה זה ולהפכו לאנושי.

"לשובע" או "לתיאבון"

הרב נריה, אבי דור הכיפות הסרוגות, היה נמנע מלברך את אוכלי שולחנו בברכת "בתיאבון" השגורה בפי כל. תחת זאת היה מאחל "לשובע". ההבחנה בין שני האיחולים היא ההבדל שבין סיבה לתוצאה. תחושת התיאבון גוררת בעקבותיה את הצורך באכילה. כשאדם מאחל "לתיאבון" הוא נכנע לתהליכי האורגניזם המכאני שבקרב ומבקש מהם לפעול עליו. ואילו ברכת "לשובע" רואה את האכילה כצורך כפוי, ואין היא מבקשת אלא להימלט מהר ככל האפשר מציוויו של הגוף.

הבחנה זו תובעת מן האדם שלא להיענות לכל כמיהה פיסית. על ידי כך יכול האדם לגבש עמדה בררנית ביחס לטיב מאכלו, בשונה מבעל חיים שאיננו יכול לעצור בעד עצמו מרדיפה אחר המפתה והמושך. זה היה מבחנם של האדם הראשון ואשתו, כשנאסר עליהם לאכול מפרי עץ הדעת, אך בשל יופיו המושך של הפרי האסור, הם לא עמדו בפני תאוות עיניהם. תורת ישראל דורשת מאתנו להבחין בין סוגי מזון שונים, והיא מגדירה אילו מאכלים מותרים ואילו אסורים. על ידי ריסון זה, מתעלה האדם ומביא לידי ביטוי את אנושיותו. על כך אומר הכתוב "צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר", ועל זה נסמך מנהגו של הרב נריה.

האכילה כחוייה אסתטית

החברה האנושית ביקשה להתמודד עם התגובה הפיסית לדחף הביולוגי על ידי עידונה באמצעות האסתטיקה של הסעודה. פילוסופיה זו, שלידתה במזרח ואומצה על ידי החברה המערבית, טוענת שאין צורך להגביל את התאוה, עלינו רק לסלק את הכיעור החייתי מהתאוה למזון, כמו גם לדחפים אחרים, על ידי הפיכתם לפעולות רבות חן, הנעשות בטוב טעם. השולחן הערוך לתפארת, האוכל הטעים, התאורה והשיחה השנונה, נימוסי השולחן, מצב הרוח הקליל יהפכו את הארוחה לחוייה אסתטית. לעיתים הסעודה מתעלה ליצירה אומנותית, המאפשרת למומחי

הבישול לגלות את כושר היצירה שלהם. תחרויות הבישול הטלוויזיוניות מייצגות נאמנה את התפיסה הזו.

קו מחשבה אחד נמתח ממשתאות אחשוורוש בימי קדם אל החברה המערבית העכשווית. הרדיפה אחר התענוגות מותרת ואף ראויה, אלא שיש צורך לעדנה באמצעות היופי. "היופי הוא הטוב", כדברי אפלטון. לכן מושכל יסוד בפרסום מוצרים הוא להצמיד למוצר דמות אסתטית המעידה כביכול על טיב המוצר, אף שאין כל קשר בין השניים.

שולחן של חסד

אין צורך לומר שהיהדות איננה סבורה שליופי לכשעצמו יש ערך מטהר. אדרבא, אסתטיקה חיצונית עלולה להסתיר פנימיות חלולה. ההיסטוריה האנושית גדושה באזהרה מפני יופי שהיווה מקסם שווא, וגרם לתוצאות חמורות. מגילת אסתר מספרת רבות על חוש האסתטי המפותח של אחשוורוש, שהיה אגב טעם במה שנוגע למזון ולנשים. האם לאור המסופר ניתן לומר שיחסו זה לנשים היה אנושי, הוגן ומוסרי? כמה סבל עמנו מידם של הגרמנים, שפיתחו את החוש האסתטי למדרגה הגבוהה ביותר?

התשובה היהודית מצויה בהצהרה המופיעה בפתיחת ההגדה: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח". תרגום: "זהו לחם העוני שאכלו אבותינו במצרים. כל הרעב יבוא ויאכל, כל הזקוק מוזמן להצטרף עמנו לקרבן הפסח". כך היו מכריזים עורכי סדרי הפסח בירושלים בימים קדמונים בערב הפסח. ההכרזה נשתמרה בידינו בארמית, השפה המדוברת בימי בית שני.

בהזמנה פומבית זו לסעודה החשובה ביותר בשנה, מקופלת דרך ההתמודדות שהציעה תורת ישראל לבעיה הנידונה במאמר. כל אדם שמזמין זרים להשתתף עימו בסעודתו, מודיע בכך שהוא מוכן לשתף ברכושו הפרטי אנשים אשר מזלם לא שפר עליהם כשלו. על ידי כך מתרוממת סעודת הסדר והופכת לפעולה אנושית, לדבר שאין עולם בעלי החיים יכול להכיר. בעל החיים אוכל כשהוא בגפו, הוא גורר את קורבנו אל מאורתו ושם הוא טורף אותו. אינסטינקט ההישרדות שלו גוזר עליו שלא לשתף זרים בהישגיו. האדם, כבעל בחירה, יכול גם הוא לאכול במסתור, כשהוא לבדו. אולם התורה מצפה מהאדם שיגלה תשומת לב לצרכיהם של האחרים,

דווקא כאשר הוא עסוק במילוי צורך גופני אישי כמו האכילה. לא את העשיר המבורך או האסתטיקן יש לקרוא אל שולחן הסדר אלא את האביון והאדם הנטוש. התורה מנחה אותנו לחוש את רעבוננו או בדידותו של האחר, ולהפוך את סעודות החג להזדמנויות של עשיית חסד.

סעודת השחרור

הרב יוסף דב סולובייצ'יק טען שזו פישרה של הסעודה שעליה נצטוו אבותינו במצרים. בליל הגאולה ישבו בצוותא חבורות של משפחות או שכנים ואכלו את בשר הפסח. הייתה זו הדרך שבה ביקש הקב"ה לעצב את תודעת החירות של עם העבדים.

מי שהיה עבד במצרים לא היה מסוגל לצרף אחרים אל שולחנו, הוא עסק בהישרדות יומיומית, גזירות פרעה הכריחו אותו להילחם כל יום על חייו ועל חיי בני ביתו. ניצולי מחנות הריכוז מספרים על השחתת רגשות האחוה והאנושיות בקרב רוב האסירים, כל מעייניהם היו מרוכזים במאבק קיומי יום יום, שעה שעה. הפחד והאימה נטרלו כמעט כל אפשרות של מחשבה על עשיית מעשה חסד עם האחר. כזה היה גורלם של בני ישראל במצרים.

והנה בא הציווי לאכול בליל היציאה ממצרים את בשר השה כולו, ולא להתיר ממנו עד אור הבוקר. ציווי זה צירף מספר משפחות לאכילה משותפת, העבדים נאלצו להקיש על דלת שכניהם ולהזמיןם לחלוק עמם את סעודתם. כך קמה תחושת השותפות והאחוה, שם עוצבה התבנית של ליל הסדר שבו מתגבשות התחושות האנושיות הבסיסיות - אחווה, חסד וזיקה הדדית.

מאז, במשך אלפי שנים, יושבים יהודים בליל הסדר ברחבי העולם כולו לסעודת החירות. כבני חורין הם חולקים בלילה זה עם אחרים לא רק את סעודתם, אלא גם את אוצרותיהם הרוחניים, את ידיעותיהם וניסיונם, את שאיפותיהם ותקוותם. מידי שנה בשנה הם שבים ומכוננים מחדש בלילה זה את חירותם הרוחנית, כבני אדם וכיהודים.

